

УДК:378.1

ПАНИЧ Ганна Анатоліївна –
викладач кафедри іноземної філології
Київського національного університету культури і мистецтв
<https://orcid.org/0000-0001-7244-0628>
e-mail: hannusya@ua.fm

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ У КОНТЕКСТІ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ НАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ США)

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Ефективне вирішення завдань в галузі освіти, які стоять перед нашою країною, неможливе без всебічного аналізу її освітнього досвіду і педагогічної думки, що не лише сприяє розширенню педагогічного світогляду, а й допомагає виробленню творчого критичного ставлення до минулого і до сучасних проблем. Це дає змогу науковцям краще зрозуміти, де ми були, де ми є та куди ми рухаємось, у відповідності до тактики і стратегії реформування освіти, враховуючи специфіку вітчизняного мультикультурного суспільства [6].

Входження України як незалежної держави в європейську та світову спільноту відбувається в умовах міжетнічної культурної взаємодії на фоні світових глобалізаційних процесів. Сприятливими умовами для ефективної міжнародної комунікації є: визнання інших культур; розуміння специфічних рис іншої культури; повага до іншої культурної самобутності; вміння налагоджувати діалог; вміння знаходити компроміс у суперечливих ситуаціях. Водночас, досить складний процес національного відродження в Україні потребує всебічного осмислення історичних, соціально-політичних, економічних, етнокультурних чинників, які визначають особливості культурно-освітнього розвитку країни загалом та її окремих регіонів [7].

Живучи в Україні як в одній із багатоетнічних і багатокультурних країн світу, необхідно ще багато чого зробити для успішного демократичного розвитку держави та співіснування культур на тлі зовнішнього національного державотворення. Для успішної зовнішньої міжкультурної комунікації необхідно налагодити міжкультурні стосунки всередині самої країни, які ґрунтуються на усвідомленні належності громадян до етнічної культури; до її збереження та розуміння її значення у процесі консолідації усієї української нації при формуванні вітчизняної національно-державної політики. На нашу думку, у цьому контексті корисним може бути досвід однієї з найбільш успішних країн світу – Сполучених Штатів Америки.

Вища освіта США має глибоке історичне коріння, на якому базується система усієї

професійної освіти. У її становленні та розвитку є чимало цінного, що вимагає переосмислення з метою екстраполяції позитивного досвіду в Україні з урахуванням національних особливостей. Вивчення та аналіз філософських теорій, які мали вплив на очільників освіти США, дає змогу краще зрозуміти закономірності становлення та розвитку навчальних закладів цієї країни у контексті становлення американського полікультурного суспільства. Це сприятиме більш глибокому осмисленню вітчизняними науковцями основних тенденцій розвитку сучасної освіти в Україні та більш ефективному пошуку шляхів її реформування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Педагогічні дослідження останніх років інтенсивно розроблюють такі поняття, як культура міжнаціонального спілкування, полікультурне виховання, полікультурна освіта (А. Н. Джуринський, В. В. Макаєв, Л. Л. Супрунова), полікультурний освітній простір (О. В. Гукаленко, Г. В. Міронова). Ці поняття багато в чому схожі, оскільки об'єднуються однаковими завданнями, і хоча в кожному з них акцент робиться на різних змістових компонентах, всі вони входять до одного змістовного поля, яке може бути визначено як полікультуралізм в освіті. Питаннями фахової підготовки у полікультурному середовищі займалися такі зарубіжні вчені як Д. Брітцман, М. Бауман, А. Майлз, Н. Зімфер. На сучасному українському освітньому просторі проблеми полікультурної освіти знайшли відображення у роботах Л. Левчук, Л. Масол, Н. Миропольської, Л. Ващенко та ін. Аналіз зарубіжних наукових праць показує, що в освітніх системах багатьох країн світу вже накопичено багатий досвід використання культурологічних дисциплін для вирішення проблем поліетнічного виховання. Проблемами аналізу філософії становлення та розвитку вищої освіти у США в умовах полікультурності займалися такі зарубіжні та вітчизняні науковці як Дж. Дьюї, Дж. Брубачер, Г. Мур, Р. Беланова, В. Кудін, Т. Кошманова, О. Романовський, І. Бахов, В. Бондаренко та багато інших. У цьому контексті становить інтерес позитивний досвід підготовки фахівців вищої освіти в США в умовах полікультурності.

Метою статті є виокремлення та аналіз основних філософських ідей та концепцій, які мали вплив на становлення та розвиток вищої освіти у контексті розвитку полікультурної нації на прикладі США.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглядаючи різні філософські напрями, слід в першу чергу наголосити на важливості досягнення консенсусу між різними філософіями освіти, без якого неможливе створення успішного полікультурного освітнього простору, про що неодноразово згадував у своїх працях Дж. Брубачер [9]. Насамперед коротко зупинимося на змісті основних ідей та концепцій розвитку вищої освіти у США.

Ліберальна та професійна освіта [12]. Із самого початку філософія освіти заклала підґрунтя для ліберальної або гуманітарної освіти (*liberal education*), де, головним чином, вивчалися гуманітарні науки (*liberal arts*): мови, історія, філософія та основи наукових знань. Метою ліберальної освіти було формування, в першу чергу, особистісних якостей людини, а вже потім формування професійних вмінь та навичок. З розвитком професійної освіти ліберальна освіта стала слугувати професійній освіті, яка базувалась на наукових дослідженнях, а наукові дослідження, у свою чергу, стали на службі у суспільства. З часом, із подальшою демократизацією суспільства та індустріальною революцією, погляди освітян на професійну освіту змінювались.

Американський вчений Дж. Дьюї у своїй книзі «Демократія та освіта» стверджує, що «освіта повинна відштовхуватися від тісної взаємозалежності гуманітарного та природничого навчання і цю взаємозалежність необхідно розглядати з точки зору взаємозбагачення як науково-природничих дисциплін, так і історії, літератури, економіки та політології» [12, с. 230].

В одній із своїх праць прогресивний американський вчений-освітянин Дж. Мур подає своє бачення концепції гуманітарної освіти: «Соціальний прогрес залежить від стану професійної освіти і через свою працю протягом життя особистість здійснює свій внесок у розвиток суспільства, а цивілізоване суспільство, у свою чергу, має своїм обов'язком підтримувати ту освіту, від якої воно отримає щонайбільше користі. Гуманітарна освіта, при правильній подачі, є моральним відношенням людини до всіх знань, отримуваних людиною в житті та в роботі; це не щось окреме, академічне та далеке» [13, с. 15–17].

Ідеалізм та реалізм. До перших основних філософських напрямків належать теорії ідеалізму та реалізму, які здійснювали

безпосередній вплив на розвиток освіти і науки. Ідеалісти були прихильниками класичного навчання, віддаючи перевагу традиціям та життєвому досвіду. Вони вважали, що справжньою реальністю є ідеї, а справжня освіта має справу більше з ідеями, аніж із матеріальним світом. Реалісти відкидали філософію ідеалізму та відстоювали наукові позиції. Серед освітян колоніального періоду досить популярною була емпірико-сенсуалістична концепція англійського філософа-реаліста та просвітителя Д. Локка [9]. На його думку, емпіричні знання, отримані безпосередньо з досвіду, завжди є основою для теоретичних знань. Метою виховання за Локком є підготовка «освіченого джентльмена» («*educated gentleman*»). Погляди Д. Локка відповідали вимогам нової буржуазії і водночас деякою мірою відображали традиційні погляди англійського дворянства, проте вони не відповідали вимогам демократії нового американського суспільства, оскільки така освіта не була доступною для дітей пересічних громадян та більшості кольорового населення [2; 3; 4].

Позитивізм. У XIX ст. виникає нова філософська течія реалістичного напрямку – позитивізм. Цьому сприяє бурхливий розвиток промисловості, доріг, транспорту, торгівлі, стрімке зростання інтересу до розвитку нової наукової освіти. Особливо значний вплив на педагогічну теорію та практику США мали праці англійського філософа-позитивіста Г. Спенсера, який наполягав на необхідності природничої освіти як найбільш корисної для задоволення безпосередніх потреб окремої особистості [11; 12; 13].

Гуманізм. Повага до прав людини, піклування про блага людей, їх всебічний розвиток, створення сприятливих умов суспільного життя призвели до виникнення цілої системи державних аграрних та технічних коледжів (ленд-грант коледжів), головною місією яких було служіння суспільству (*public service*) [2; 3; 13]. Цьому також сприяло пожвавлення руху за демократизацію вищої освіти під впливом гуманістичних ідей, яким позначилася середина XIX ст. в США [1; 9; 10; 11].

Екзистенціалізм. Головною ідеєю філософської концепції стали місце і роль особистості у світі. «Наголошуючи на саморозвиткові, кожен індивідуум визначає, що йому потрібно знати і яким чином отримувати ці знання» [14, с. 13]. У США особливо популярною філософія екзистенціалізму стала у 60–70-і роки XX ст. Поширення цих ідей було спричинене розчаруванням серед викладачів, студентів та прогресивних верств населення, пов'язаним із протиріччями між реальною політикою уряду

країни та тими цінностями, які він декларував публічно перед громадянами країнами. Теорії екзистенціалізму мали великий вплив на подальшу демократизацію освіти США та розвиток академічних свобод. Так, у 50–60-і роки під впливом ідей екзистенціалізму та гуманізму розвивається гуманітарна освіта на всіх рівнях; у цей час освіта набуває масових форм. Студенти об'єднуються в молодіжні організації та виходять на мітинги в кампусах, виражаючи відкритий протест проти внутрішньої та зовнішньої політики урядових та місцевих адміністрацій, зокрема: проти расової та гендерної дискримінації; проти воєнних дій у В'єтнамі, Камбоджі; проти комендантської години в гуртожитках; проти так званої «клятви вірності» (*loyalty oath*, присяга на вірність уряду, яку складали американські викладачі та деякі студенти, а також інші держслужбовці). Ця присяга передбачала відмову від підривної діяльності проти американської держави (періоди так званої «червоної загрози», «холодної війни»). У 1970 р. ця присяга була скасована. Водночас деякі молодіжні рухи носили досить радикалізований характер [2].

Матеріалізм. Одним з етапів реформ, які мали місце у створенні масової доступної освіти для багатокультурної нації США, був відхід від традиційних релігійних поглядів і виникнення твердої віри в *матеріалізм* як кредо американського життя. Суть цього вчення полягає у визнанні матеріального світу та його існування незалежно від свідомості людини. В період війни за незалежність у США (1775–1783 рр.) американські філософи-просвітителі Б. Франклін, Т. Джефферсон та ін. проповідували ідеї демократії та природничо-наукового матеріалізму [15].

Утилітаризм. Одним із вчень матеріалістичного напрямку є утилітаризм, в основі якого лежить принцип корисності. Англійський філософ У. Бентам та його послідовники у XIX ст. наголошували, що моральний вибір «повинен здійснюватись шляхом простих підрахунків вигод та втрат, які ми отримуємо внаслідок різних вчинків людей» [10, с. 354]. Виходячи з принципу корисності, американська нація будувалась на демократичних засадах «*E pluribus unum*» («з багатьох єдине»), акумулюючи в собі все найбільш прогресивне та корисне, що везли із собою численні іммігранти [4]. Принцип корисності покладено за основу в багатьох концепціях американської освіти того часу. Слід відзначити, що теорія утилітаризму стала вирішальним аргументом для започаткування та розвитку професійної освіти в США.

Прагматизм як філософський напрямок зародився в США у 70-і роки XIX ст. [11]. У цей час в американській педагогіці з новою

силою звучать ідеї «практичності» освіти. На протигагу англійському ідеалу «освіченого джентльмена» та потягу до міцних знань німців, американці висувають свою концепцію «максимальної корисності освіти». Прагматисти вважали, що освіта повинна готувати людей до життя в реальному світі та до вирішення їхніх проблем, включаючи і соціальні проблеми. За цим вченням, «цінність знань для людини визначається практичними наслідками дій, що базуються на цих знаннях» [15, с. 13]. Прагматизм відповідав вимогам часу та традиційному прагненню американської школи до практичності. Джона Дьюї вважають найвидатнішим представником прагматизму у філософії освіти (1859–1952 рр.). У своїй фундаментальній праці «Сучасна філософія освіти» він розглядав питання освіти з позиції власних версій прагматизму – інструменталізму та експерименталізму. Дж. Дьюї вважає, що ідеї та поняття є не відображенням об'єктивної дійсності, а знаряддям або інструментами для упорядкування суб'єктивного досвіду.

Концепція прагматизму мала великий вплив на усі сфери суспільного життя в США, у тому числі на діяльність американської середньої та вищої школи. Дж. Дьюї вважають також автором учення реконструктивізму, згідно з яким навчальні заклади повинні відігравати провідну роль у вирішенні проблем суспільства, і необхідною умовою для здійснення цього завдання є радикальна перебудова всієї системи освіти. Схожа концепція імплементувалась в системі освіти більшості розвинених європейських країн (Англія, Франція, Німеччина, Італія) [14]. Філософія матеріалізму та утилітаризму середини XIX ст. дала стимул до створення та розвитку ленд-грант коледжів, більшість з яких в подальшому стали багатопрофільними університетами із ступеневою освітою [3; 13; 14].

Громадянська війна в США (1861–1865 рр.) призвела до виникнення таких течій як популізм та прогресивізм. Ці ідеї набули важливого значення в американському суспільстві наприкінці XIX – початку XX ст. Боротьба прогресивних творчих кіл була спрямована на зміни не лише в економіці, а й в освіті, моралі, релігії, літературі, мистецтві та філософії. Одним із головних ідеологів прогресивістських теорій був Дж. Дьюї. Згідно його теорії інструменталістської філософії, прогресивна освіта передбачала мотивоване навчання, підкреслюючи цінність освіти при вирішенні нагальних потреб суспільства. Головними здобутками діяльності прогресивістів того часу були: поширення безкоштовної народної освіти від дошкільної освіти до університетів; створення

безкоштовних публічних бібліотек; поширення виборчих прав; реформи в пенітенціарній системі; відновлення реалістичної літератури; перегляд історії; розвиток теорії прагматизму та ін. [9; 10; 14].

Слід зазначити, що Сполучені Штати як держава почали формуватись як імміграційне суспільство, і цей процес змішування іммігрантів триває й досі. Це стосується навіть корінних жителів Америки, які прибули з Азії приблизно 25 тис. років тому. Ніколи у всесвітній історії не було жодної країни, яка б увібрала в собі таку величезну кількість націй та народностей з різними мовами, історією та культурою. Яким чином це могло статися? Алексіс де Токвіль, автор відомої книги «Демократія в Америці» (1835–1840 рр.), вважає, що об'єднуючим елементом величезного різноманіття людей в цій країні послужила саме американська демократична політична система, яка була заснована у 30-і роки XIX ст. [15]. Це політика партнерства, яка заснована на ідеї законності та стабільності, що в цілому слугувало на благо всієї країни. Цей принцип був лише частиною усєї політичної системи, створеної в країні та сформульованої у Декларації про Незалежність (1776 р.) та Конституції США (1787 р.). Ця система була направлена на створення «єдиного федеративного цілого» – США – на основі принципу «*e pluribus unum*» (з багатьох – єдине). Замість цілеспрямованого соціального планування у США є показовими такі поняття, як «свобода», «різноманіття», «прогрес», «конкуренція», «індивідуалізм», «мобільність» та «прагматизм». Саме люди є головною рушійною силою у виникненні та розбудові демократичного суспільства. Політична система, закладена в Конституції США, гарантує захист від узурпації влади, тобто від корупції та диктатури, та сприяє збалансованим діям федеральних, регіональних та муніципальних влад [14; 15].

Важливим чинником, що мав безпосередній вплив на демократизацію суспільства США, було пробудження його національної самосвідомості. Разом з концепціями релігії та демократії, високі моральні цінності та гідність окремої особистості (індивідууму) стали політичним кредо США. На формування американських соціально-політичних цінностей великий вплив мало переселення жителів на захід США. Це сприяло розвитку особистої ініціативи, економічної та політичної демократії, відкидало консерватизм та виховувало людей у дусі самостійності та одоночасно поваги до національного уряду. Пробудження національної самосвідомості втілювалось в американській літературі (Вашингтон Ірвінг, Фенімор Купер, Едгар По,

Генрі Лонгфелло, Джеймс Рассел Лоуелл, Ральф Уолдо Емерсон та ін.), які в своїх творах оспівували індивідуалізм і благородство простої людини [14]. Вагомою подією у демократизації професійної освіти США стало створення ленд-грант коледжів, котрі зробили значний внесок у забезпечення громадян доступною (народною) освітою. Більшість з них згодом посіли достойне місце серед інших університетів США, продовжуючи виконувати соціальну місію. Багато коледжів, а згодом університетів, стали «melting pots» (плавильними казанами) для перетворення відчужених меншин в освічену аристократію пересічного класу [14].

Разом з цим, демократизація американського суспільства супроводжувалась і низкою проблем: про єдність американської нації не могло бути й мови до тих пір, доки не було скасовано рабство; до 1920 року жінки не мали політичних прав, зокрема, право голосу та право займати керівні посади тощо. Імміграційні процеси прискорили та водночас ускладнили пошуки об'єднання нації, а порозуміння з корінними американцями залишається суперечливим питанням й досі.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Становленню сучасної вищої освіти у США сприяли відхід від традиційних релігійних поглядів та виникнення твердої віри в матеріалізм, з якого витікає концепція утилітаризму та прагматизму, в основі якої лежить принцип корисності. Філософія матеріалізму та утилітаризму XIX ст. дала поштовх до створення та розвитку так званих ленд-грант коледжів, які в подальшому відіграли важливу роль у розвитку доступної вищої професійної освіти США. Більшість з них у подальшому стали багатопрофільними університетами із ступеневою освітою. Є підстави вважати, що запорукою успішного розвитку США як полікультурної нації є формування національної самосвідомості серед багатоетнічної імміграційної спільноти, боротьба прогресивного населення за розвиток демократії, у тому числі в галузі вищої освіти, та відповідна національно-державна політика з боку федерального та місцевих урядів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Беланова Р. А. Гуманізація та гуманітаризація освіти в класичних університетах Україна-США / Р. А. Беланова. – [2-е вид., випр. і доп.]. – К.: Університетське вид-во «Пульсари», 2002. – 216 с.
2. Бондаренко В. Ф. Основні філософські теорії в розвитку вищої аграрної освіти США / В. Ф. Бондаренко // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО. Серія «Філологія. Педагогіка.

Психологія». – 2007. – Вип. 14. – К.: Видавничий центр КНЛУ. – С. 146–152.

3. Бондаренко В. Ф. Демократизація вищої освіти США / В. Ф. Бондаренко // Зб. наук. праць. Вісник КНУКіМ. Серія «Педагогіка». – 2006. – Вип. 15. – К.: КНУКіМ. – С. 22–29.

4. Кудін В. О. Освіта в інформаційному суспільстві / В. О. Кудін. – К.: Телепрескорпорація «Республіка», 1998. – 152 с.

5. Михайлова І. В. Феномен полікультурності в освіті [Електронний ресурс] / І. В. Михайлова // Вектор науки Тольяттинського державного університету. Серія: Педагогіка, психологія. – 2014. – Вип. 4 (19). – Режим доступу: <https://journal.tltsu.ru/rus/index.php/VNSPP/article/view/2931>

6. Мордань О. І. Полікультурне виховання в сучасній школі [Електронний ресурс] / О. І. Мордань // Режим доступу: <http://nauka.zinet.info/6/mordan.php>.

7. Очкасова М. П. Особливості розвитку приватної вищої освіти в Україні: соціол. аналіз: автореф. дис. ... канд. соціол. наук: 22.00.06 – соціологія науки, культури та освіти / Марія Петрівна Очкасова. – Харків, 2001. – 18 с.

8. Професійна освіта: Словник-навч. посібник / [за ред. Ничкало Н. Г.] – К.: Вища школа, 2000. – 380 с.

9. Brubacher John Modern Philosophies of Education / John Brubacher. – New York: McGraw-Hill Book Company, 1969.

10. Brunner Henry Land-grant Colleges and Universities / Henry Brunner. – Washington: USA Government Printing Office, 1992.

11. Campbell John Reclaiming a Lost Heritage: land-grant and Other Higher Education Initiatives for the Twenty-First Century / John Campbell. – Ames, Iowa : Iowa State University Press, 1998.

12. Dewey, John. Democracy and Education. URL: <https://www.gutenberg.org/files/852/852-h/852-h.htm>

13. Moore, Gary. A Philosophy Primer for Agricultural Educators / Gary Moore // The Agricultural Education Magazine. – 61.6 (1998) – Pp. 15-17.

14. Multiculturalism and the Welfare state: Recognition and Redistribution in Contemporary Democracies / [Ed. by K. Bangting, W. Kymlicka]. - Oxford : Oxford University Press, 2006.

15. Tocqueville, de Alexis. Democracy in America. English Edition / Alexis de Tocqueville. URL: <https://oll.libertyfund.org/titles/democracy-in-america-english-edition-vol-1>

REFERENCES

1. Byelanova, R. A. (2002). *Gumanizatsiya ta gumanitaryzatsiya osvity v klasichnyh universytetah Ukrainy-SShA*. [Humanization and humanitarization of education in classic universities Ukraine-USA]. Kyiv.

2. Bondarenko, V. F. (2007). *Osnovni filosofski teorii v rozvytku vyshchoyi agrarnoyi osvity SShA*. [Basic philosophic theories in the development of higher education in farming in the USA]. Kyiv.

3. Bondarenko, V. F. (2006). *Demokratyzatsiya vyshchoyi osvity SShA*. [Democratization of the higher education in the USA]. Kyiv.

4. Kudin, V. O. (1998). *Osvita v informaciyomu suspilstvi*. [Education in the informational society]. Kyiv.

5. Mihajlova, I. V. (2014). *Fenomen polikulturnosti v obrazovanii [Elektronnyy resurs]*. [The notion of policulture in education [Electronic resource]]. URL: <https://journal.tltsu.ru/rus/index.php/VNSPP/article/view/2931>

6. Mordan', O. I. *Polikulturene vykhovannya v suchasnyy shkoli [Elektronnyy resurs]*. [Policultural education in modern school [Electronic resource]]. URL: <http://nauka.zinet.info/6/mordan.php>.

7. Ochkasova, M. P. (2001) *Osoblyvosti rozvytku pryvatnoyi vyshchoyi osvity v Ukraini: sociolohichniy analiz*. [The peculiarities of the development of private higher education in Ukraine: sociological analysis]. Kharkiv.

8. *Profesiyna osvita: Slovnyk-navchalnyi posibnik (2000)*. [Professional education: dictionary and course-book]. Kyiv.

9. Brubacher John Modern Philosophies of Education / John Brubacher. – New York : McGraw-Hill Book Company, 1969.

10. Brunner Henry Land-grant Colleges and Universities / Henry Brunner. – Washington: USA Government Printing Office, 1992.

11. Campbell John Reclaiming a Lost Heritage: land-grant and Other Higher Education Initiatives for the Twenty-First Century / John Campbell. – Ames, Iowa : Iowa State University Press, 1998.

12. Dewey, John. Democracy and Education. URL: <https://www.gutenberg.org/files/852/852-h/852-h.htm>

13. Moore. Gary A Philosophy Primer for Agricultural Educators / Gary Moore // The Agricultural Education Magazine. – 61.6 (1998) – Pp. 15-17.

14. Multiculturalism and the Welfare state: Recognition and Redistribution in Contemporary Democracies / [Ed. by K. Bangting, W. Kymlicka]. - Oxford : Oxford University Press, 2006.

15. Tocqueville, de Alexis. Democracy in America. English Edition / Alexis de Tocqueville. URL: <https://oll.libertyfund.org/titles/democracy-in-america-english-edition-vol-1>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ПАНИЧ Ганна Анатоліївна – викладач кафедри іноземної філології Київського національного університету культури і мистецтв.

Наукові інтереси: історія педагогіки США та Великої Британії, методика викладання іноземних мов у вищих закладах освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

PANYCH Hanna Anatoliyivna – Lecturer of Department of Foreign Phylology of Kyiv National University of Culture and Arts.

Circle of scientific interests: history of pedagogical science in the USA and Great Britain, methods of teaching foreign languages at higher educational establishments.

Стаття надійшла до редакції 03. 01. 2019 р.
Рецензент – д.п.н. професор Шандрюк С. І.